journal of Future Cities vision
Autumn 2024. Vol 5. Issue 19
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Analyzing the Drivers Effective In Reducing Urban Poverty in Historical Contexts with an Emphasis on the Empowerment Approach Case Study: Historical Context of Yazd City

1. **Alireza Samadi**: Ph.D. Student of geography and urban planning, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran.
2. **Azade Arbabi Sabzevari**: Associate Professor of Geography, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran*.
3. **Hamidreza Jodki**: Assistant Professor of Geography, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran.
4. **Tooba Amirezdi**: Associate Professor of Geography, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran.
5. **Fateme Adibi Saadinejad**: Assistant Professor Geography, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran.

ARTICLEINFO

Research Paper

Article history:

Received: 2023/05/16

Accepted: 2023/11/1

Published online: 2025/07/28

Keywords: *historical context, urban poverty, empowerment, future research, Yazd city*

Abstract

Historical and dilapidated urban contexts are suffering due to having many different dimensions of deprivation such as lack of access to employment and housing opportunities, inadequate infrastructure, lack of social security and access to health, education and personal security. The set of these factors are effective in the formation of urban poverty in these areas. Experience has shown that one-dimensional and one-sided programs without a foresight not only did not solve the problems, but also caused a serious problem in the urban biological systems in these areas. Meanwhile, the role and effects of empowerment can be very decisive in planning to deal with urban poverty in historical contexts. For this purpose, in this research, an attempt has been made to systematically and systematically identify and analyze the key drivers effective in reducing urban poverty in the historical context of Yazd city, emphasizing the future research approach. The research method in the present study is mixed (quantitative-qualitative) with an analytical-exploratory nature. In this research, firstly, 35 primary factors were extracted in three different areas with the environmental scanning and Delphi technique, and then, using the managers' Delphi method, the matrix of effects was extracted. The intersection of components is formed. In the next step, matrix analysis has been done through Mic-Mac software. Considering the high score of direct and indirect effect of the factors, ten main factors were identified as the key drivers effective in reducing urban poverty with the empowerment approach. Among the investigated drivers, the variables of the social sector have had the greatest impact in reducing urban poverty with the empowerment approach.

Citation: Samadi,A. Arbabi Sabzevai,A. Jodki,H. Amirezdi,T. Adibi Saadinejad,F. (2024). Analyzing The Drivers Effective In Reducing Urban Poverty In Historical Contexts With An Emphasis On The Empowerment Approach, Case Study: Historical Context Of Yazd City, Journal of Future Cities vision, 5(19), 99-115.

© The Author(s). Publisher: Iranian Geographical Association

*- **Corresponding Author:** Azade Arbabi Sabzevai, **Email:** Az.Arbabi@iau.ac.ir

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Autumn 2024. Vol 5. Issue 19
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Extended Abstract

Introduction

administrative areas. Some are considered as places of work and economic, social and cultural activities and have physical forms that, along with some differences, are also deeply connected with the physical elements of the contemporary city space. On the other hand, the old and historical cores of the cities, to accommodate a population that is mostly immigrants of recent years, is constantly changing its shape, which destroys itself and brings with it the wear and tear of these tissues in a way that changes some of them. The contexts have become deserted areas and islands isolated from the life of the students. The continuation of such spatial forms causes the formation of a kind of social and economic process in the residential areas of historical contexts, in which high-income groups from these foreign places and immigrants, workers and the poor replace them. have been The set of these factors reduces the quality of living in these tissues. In this regard, one of the latest approaches to confronting and managing urban poverty is the empowerment approach. In the scope of the study, the studies conducted in the old context of Yazd city show that due to problems such as: lack of d the necessity of empowering the urban poor groups and reviving and improving the quality of social life in this space, as well as recognizing the potential values and realizing them in accordance with the functions of modern life, is of particular importance. Therefore, in this research, the most important drivers of urban poverty reduction in the historical context of Yazd, with emphasis on the empowerment approach, are identified with a new future research approach.

Methodology

The current research, with a future-research approach, identifies the most important factors affecting the reduction of urban poverty in the historical context of Yazd city, emphasizing the empowerment approach. In this research, due to its exploratory nature, the environmental scanning technique was used, and due to the dominant approach of this research, which is prospective

Historical contexts in our country often play the role of urban service centers and
minimum necessary vehicle access, large extent of dilapidated and abandoned places, reduction of economic efficiency of manual or machine textile workshops, lack of rules and regulations Bright renovation for the reconstruction of dilapidated areas and separation of dilapidated spaces, the weakness of the area in terms of medical facilities, green space, sports, social, economic and cultural problems, as well as the low social status, young people do not consider it a suitable place to live, and for this reason, they go to new areas. They move and most of the old people stay in the houses of the old part. In case of mass migration of families from Baft or the death of the remaining elderly people, the houses will be handed over to the low-income immigrants who entered Baft. Currently, a major part of the ancient fabric is the shelter of villagers and various ethnic groups, including Arabs and Afghans. This will cause a change in the fabric from a social point of view, physical and economic spaces, and finally the spatial-spatial construction of the city will face disharmony and imbalance. Therefore, paying attention to this context an

research, the Delphi technique was used. Since in various sources related to Delphi studies, panel members are considered between 15 and 35 people. The members of the panel in this part of the research as a non-probability targeted sampling of 30 expert experts in the fields of historical and dilapidated contexts, urban poverty and future research approach, including experts from Yazd Municipality, Yazd Cultural Heritage Organization, and some university professors specializing in the field are subject to study. Finally, the number of 35 factors as the final index, for structural analysis, has been called to Mic Mac software.

Results and Discussion

What can be understood from the scatter plot of variables affecting the empowerment of the historical fabric of Yazd city in the direction of urban poverty reduction is the unstable state of the

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Autumn 2024. Vol 5. Issue 19
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

system. According to the instability of the system, a wide range of variables including determining or influencing variables, bimodal variables, regulatory variables, influencing variables and independent variables were identified. Finally, the number of 10 variables includes the variables of good urban governance, participation in decision-making, government and private investments, urban management's view of empowerment and poverty reduction, integrated urban management, immigration, tenure security, existence of flexible financial systems, improvement of facilities. Welfare and social capital were obtained as key drivers effective in reducing urban poverty by emphasizing the empowerment approach in the historical context of Yazd city.

Conclusion

The comparison of the results of this research with other researches presented in the background section shows that, since the present research considers the process of empowerment as the most effective way out of urban poverty in historical contexts, from the point of view of the goal, it is with many researches presented in The background part of the research is consistent.The inefficient textures of the cities and the planning to eradicate it, is not separate from paying attention to the economic, cultural and social realities and requires accurate, comprehensive and realistic planning; Therefore, the existing knowledge to face the complex issues and existing poor residents of inefficient tissues need to adopt an efficient approach and decision. Therefore, planning with a future research approach, while identifying the best opportunities and identifying the most real threats, increases our readiness to face urban issues, especially urban poverty, which has permeated these tissues, to avoid catastrophic consequences. Increase in poverty Let's be safe in a city with inefficient and problematic structures; Therefore, according to the obtained key drivers, it is necessary to examine all driving factors at different levels and make necessary plans in line with each of these influential forces.

References

1. Alloush, M & Bloem, J. (2022). Neighborhood violence, poverty, and psychological well-being. Journal of Development Economics.Volume 154, January 2022, 102756,

2. Baharoglu, D. & Kessides, C. (2002). Urban Poverty. Macroeconomic and Sectoral Approaches, Chapter 16 - Urban Poverty, 2: 124-159.

3. Bassam, N. El. (2021). Chapter Twenty Two - Marshall plan for Empowering Urban and Rural Communities: Strategies toward poverty and migration reduction. Distributed Renewable Energies for Off-Grid Communities. (Second Edition), Empowering a Sustainable, Competitive, and Secure Twenty-First Century: 457-505.

4. Bourguignon, F. & Chakravarty, S. R. (2003). The measurement of multidimensional poverty. Journal of Economic Inequality, 1(1), 25-49.

5. de Castro Mazarro, M. Kumar Sikder, S. Aguiar Pedro, A. (2022). Spatializing inequality across residential built-up types: A relational geography of urban density in S?o Paulo, Brazil. Habitat International, Volume 119.

6. FAN, Sh & EunYoung CHO, E. (2021). Paths out of poverty: International experience. Journal of Integrative Agriculture, 20(4), 857-867

7. Fay, M. (2005). The Urban Poor in Latin America. The World Bank, Washington, D.C.

8. Geng, Y. Fujita, T. Bleischwitz, R. Chiu, A. & Sarkis, J. (2019). Accelerating the Transition to Equitable, Sustainable, and Livable Cities: Toward Post-Fossil Carbon Societies. Journal of Cleaner Production, 118020.

9. Godet. M. (2008). Strategic Foresight. Lipsor Working Paper,France, Paris.

10. Gordon, A. (2009). Future Savvy. American Management Association Press, New York.

11. Krantz, L. (2001). The Sustainable livelihood approach to poverty reduction. Swedish international development cooperation agency. Division for policy and socio-economic analysis. Sida.

12. Muyeba, S. (2019). Institutional capital, urban poverty and household wealth in Cape Town. World Development Perspectives, 16(123), 1-13.

13. Neuman W. (2007). Social research methods, 6thed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, London.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Autumn 2024. Vol 5. Issue 19
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

14. Noble, M. Wright, G. Smith, G. & Dibben, C. (2006). Measuring multiple deprivation at the small-area level, Environment & Planning, 38(1), 169-185.
15. Poku-Boansi, M. Amoako, C. Owusu-Ansah, J. K. & Brandful Cobbinah, P. (2020). The geography of urban poverty in Kumasi, Ghana, Habitat International, 103, 1-13
16. Rui, G. NIE, F.Y. (2021). Does empowering women benefit poverty reduction? Evidence from a multi-component program in the Inner Mongolia Autonomous Region of China, Journal of Integrative Agriculture, 20(4): 1092-1106.
17. Tang, J. Gong, J. Ma, W. Rahut, D. (2022). Narrowing urban-rural income gap in China: The role of the targeted poverty alleviation program, Economic Analysis and Policy, Volume 75: 74-90.
18.UNDP and Oxford Poverty Initiative. (2019). Global multi-dimensional poverty index 2019.illuminating inequalities.
19. Wang, X. R. Hui, E. C. Choguill, C. & Jia, S. H. (2015). The new urbanization policy in China: which way for ward? Habitat, 47, 279-284.
20. World Bank. (2008). World development report 1981. New York City: Oxford University Press.
21. Xia, C. Yeh, A. G. O. & Zhang, A. (2020). Analyzing spatial relationships between urban land use intensity and urban vitality at street block level: A case study of five Chinese megacities. Landscape and Urban Planning, 193, 103669.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره پنجم، شماره سوم، پیاپی (۱۹)، پاییز ۱۴۰۳
صص ۱۱۵-۹۹

خوانش پیشران‌های مؤثر بر کاهش فقر شهری در بافت‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد توانمندسازی

مورد پژوهی: بافت تاریخی شهر یزد

علیرضا صمدی: پژوهشگر دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم پایه، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.
آزاده اربابی سبزوایی: دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم پایه، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.[۱]
حمید رضا جودکی: استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم پایه، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر ، ایران.
طوبی امیر عضدی: دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم پایه، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران
فاطمه ادیبی سعدی نژاد: استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده علوم پایه، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۲۶ تاریخ پذیرش:۱۴۰۲/۸/۱۰

چکیده

بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری به خاطر دارا بودن بسیاری از ابعاد گوناگون محرومیت چون کمبود دسترسی به فرصت‌های اشتغال و مسکن، زیرساخت‌های نامناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیقه‌اند. مجموعه این عوامل در شکل‌گیری فقر شهری در این محدوده‌ها مؤثرند. تجربه نشان داده است که برنامه‌های تک‌بعدی و یک‌جانبه و بدون نگاه آینده‌نگری، نه‌تنها مشکلات را برطرف ننموده، بلکه مشکلی جدی در سیستم‌های زیستی شهری در این مناطق به دنبال داشته است. دراین‌بین، نقش و اثرات توانمندسازی می‌تواند در برنامه‌ریزی برای مقابله با فقر شهری در بافت‌های تاریخی بسیار تعیین‌کننده باشد. بدین منظور در این پژوهش سعی گردیده است که به‌صورت سیستمی و نظام‌مند پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری در بافت تاریخی شهر یزد با تأکید بر رویکرد آینده‌پژوهی، شناسایی و تحلیل شوند. روش تحقیق در مطالعه‌ی حاضر آمیخته (کمی-کیفی) با ماهیت تحلیلی-اکتشافی می‌باشد. در این پژوهش ابتدا با تکنیک پویش محیطی و دلفی، ۳۵ پیشران اولیه در سه حوزه مختلف استخراج‌شده و سپس با استفاده از روش دلفی مدیران، ماتریس اثرات متقاطع مؤلفه‌ها تشکیل گردیده است. در مرحله بعدی از طریق نرم‌افزار میک‌مک نسبت به تحلیل ماتریس اقدام شده است. با توجه به امتیاز بالای اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم عوامل، ده عامل اصلی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری با رویکرد توانمندسازی مورد شناسایی قرار گرفتند. همچنین بر اساس نتایج حاصل از ماتریس اثرگذاری عوامل، از مجموع ۲۲۱۳ رابطه اثرگذاری مستقیم عوامل، متغیرهای بخش اجتماعی با کسب امتیاز ۹۳۸، بیشترین تأثیر را در راستای کاهش فقر شهری با رویکرد توانمندسازی در محدوده موردمطالعه داشته‌اند.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، فقر شهری، بافت تاریخی، توانمندسازی، شهر یزد.

۱- مسئول مکاتبات: Az.Arbabi@iau.ac.ir

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

مقدمه

پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ حدود ۶۴ درصد جمعیت کشورهای درحال‌توسعه و ۸۶ درصد جمعیت کشورهای توسعه‌یافته در مناطق شهری زندگی خواهند کرد (Geng et al, 2019: 3). این گسترش سریع شهرها باعث شده شهرها با چالش‌های عظیم ناشی از چنین تغییرات فضایی شهری و افزایش جمعیت مواجه شوند (Xia et al, 2020: 1). شهرنشینی در عین اینکه یکی از اصلی‌ترین نیروهای تأثیرگذار بر تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی در سراسر جهان محسوب می‌گردد (Wang et al, 2015:281) و معمولاً با رشد اقتصادی و توسعه همراه است این پدیده پیامدهایی چون افزایش نابرابری‌های فضایی و گسست اجتماعی-کالبدی و گسترش فقر را به همراه دارد. می‌توان گفت فقر شهری پدیده‌ی چندبعدی است و شهرنشینان به خاطر بسیاری از محرومیت‌ها؛ ازجمله عدم دسترسی به فرصت‌های اشتغال، مسکن و زیرساخت‌های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیقه‌اند. همچنین فقر شهری تنها محدود به ویژگی‌های نام‌برده نبوده و اشاره به شرایط ناپایدار منجر به آسیب‌پذیری و ناتوانی در مقابل آسیب‌ها نیز دارد (Fay, 2005:1).

بافت‌های تاریخی در کشور ما امروزه غالباً در نقش مراکز خدمات شهری و محلات مسکونی وظایفی را بر عهده دارند. بعضاً به‌عنوان محل کار و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌حساب می‌آیند و اشکال کالبدی مختلفی دارند که ضمن ارائه برخی تفاوت‌ها، با عناصر کالبدی فضایی شهر معاصر نیز عمیقاً پیوستگی دارند (محمدمرادی و همکاران، ۱۳۹۶:۶۰). از سوی دیگر هسته‌های قدیمی و تاریخی شهرها، برای اسکان جمعیت زیادی که غالباً مهاجران سال‌های اخیر می‌باشند، پیوسته دچار تغییر شکل شده که خود تخریب و فرسودگی بافت‌های مذکور را به همراه داشته است به‌گونه‌ای که برخی از این بافت‌ها به‌صورت محلات متروک و جزایری منزوی از زندگی شهری درآمده‌اند (عسکریان و همکاران، ۱۴۰۰:۱۹۷). تداوم چنین فرم‌های فضایی، باعث شکل‌گیری نوعی از فرایند اجتماعی، اقتصادی، در محلات مسکونی بافت‌های تاریخی شده است، که در آن گروه‌های با درآمد بالا از این محلات خارج شده و مهاجرین و کارگر و عمدتاً فقیر، جایگزین آن‌ها شده‌اند. مجموعه این عوامل، باعث کاهش مطلوبیت سکونت در این بافت‌ها شده است (رهبان، ۱۳۸۸:۹۸). همچنین یکی از مهم‌ترین معضلات فقر شهری در بافت‌های تاریخی، نبود راه‌حل برای مواجهه با مشکلات آن است. اکثر تصمیم‌گیری‌های ما درباره مسئله فقر و بافت‌های تاریخی، سطحی بوده و یا هنگامی که مسئله به حادترین درجه ممکن رسیده به رفع و رجوع آن پرداخته‌ایم تا جایی که این موضوع امروزه تا حد تصمیم‌گیری‌های مراجع قدرت تغییر ماهیت داده است و به‌جای حرکت به‌سوی روش‌های علمی در دایره تصمیمات موضعی گرفتار آمده است (امان پور و سیاه گلی، ۱۳۹۹:۶۱).

در این راستا، یکی از متأخرترین رویکردهای مواجهه و مدیریت پدیده فقر شهری، رویکرد توانمندسازی است (پوراصغر و رمضانی، ۱۳۹۴). این رویکرد که به‌عنوان یک راهبرد جهانی در نشست عمومی سازمان ملل (سال ۲۰۰۰)، نیز پذیرفته شد، بر ایجاد دامنه حق انتخاب برای کنشگران پهنه‌های فقیرنشین و احساس آزادی برای شکل دادن به نحوه زندگی خود از طریق گسترش دارایی‌ها و قابلیت‌ها، مبتنی است (اسکندریان و فیروزآبادی، ۱۴۰۰:۶۰).

در محدوده موردمطالعه نیز، مطالعات انجام‌شده در بافت قدیم شهر یزد نشان می‌دهد که به علت مشکلاتی از قبیل: فقدان حداقل دسترسی‌های سواره لازم، وسعت زیاد اماکن مخروبه و متروکه، کاهش بازده اقتصادی کارگاه‌های نساجی دستی یا ماشینی اولیه، فقدان ضوابط و مقررات نوسازی روشن برای بازسازی مخروبه‌ها و تفکیک فضاهای مخروبه، ضعف ناحیه ازنظر تسهیلات درمانی، فضای سبز، ورزشی، مشکلات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و همچنین پایین بودن منزلت اجتماعی آن جوانان آن را محل اسکان مناسبی نمی‌دانند و به همین خاطر به بخش‌های جدید کوچ می‌کنند و در اکثر خانه‌های بخش قدیم بیشتر افراد مسن باقی می‌مانند. در صورت مهاجرت دسته‌جمعی خانواده‌ها از بافت یا فوت افراد مسن باقی‌مانده، خانه‌ها به مهاجران کم‌درآمد واردشده به بافت واگذار می‌گردد. هم‌اکنون بخش عمده‌ای از بافت قدیم مأوای روستائیان و اقوام گوناگون اعم از عرب و افغانی است. که این امر خود موجب دگرگونی بافت ازنظر اجتماعی، فضاهای کالبدی و اقتصادی می‌شود و درنهایت ساخت فضایی-مکانی شهر با ناهماهنگی و ناموزونی روبه‌رو می‌شود. لذا توجه به این بافت و لزوم توانمندسازی گروه‌های فقیر شهری و احیاء و بهبود کیفیت زندگی اجتماعی در این فضا و همچنین شناخت ارزش‌های بالقوه و به فعلیت رساندن آن‌ها منطبق با عملکردهای

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

زندگی مدرن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از آنجایی هم که در شرایط پیچیده و پرشتاب کنونی، برنامه‌ریزی و مدیریت سنتی معانی خود را ازدست‌داده‌اند، در دهه‌های اخیر، دانش جدیدی با عنوان آینده‌پژوهی پدید آمده است که به‌جای برنامه‌ریزی خطی و قطعی برای آیندهٔ واحد، با کاوش در امکانات وسیع و ناشناخته انسان و فناوری، افق بازتری را به‌سوی آینده‌های ممکن و مطلوب پیشروی انسان می‌گشاید. درنتیجه، برنامه‌ریزی در مفهوم دنباله‌روی از گذشته یا پیش‌بینی برای آینده جای خود را به برنامه‌ریزی در مفهوم آینده‌آفرینی داده است. لذا در این پژوهش با رویکرد نوین آینده‌پژوهی به شناسایی مهم‌ترین پیشران‌های کاهش فقر شهری در بافت تاریخی شهر یزد با تأکید بر رویکرد توانمندسازی پرداخته می‌شود. در راستای هدف فوق سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از:

- پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری در بافت‌های تاریخی با تأکید بر بافت تاریخی شهر یزد، با رویکرد توانمندسازی کدام‌اند؟

در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر مطالعات متعددی صورت گرفته که در ادامه به برخی از مهم‌ترین این پژوهش‌ها اشاره می‌گردد.

حیدرمنش و همکاران (۱۴۰۱)، به شناسایی پیشران‌های استراتژیک مؤثر بر فقر جهت توانمندسازی بافت‌های ناکارآمد نفت شهر آبادان با رویکرد آینده‌نگاری در افق ۱۴۲۰ پرداخته و نتیجه می‌گیرند متغیرهای بخش‌های عوامل اقتصادی و اجتماعی بیشترین تأثیرگذاری را بر سیستم شکل‌گیری توانمندسازی فقر بافت‌های ناکارآمد شهر آبادان داشته‌اند و ابعاد کالبدی و مدیریتی کمترین درجه تأثیرگذاری را دارا بوده‌اند. عیسی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به توانمندسازی محلات دارای فقر شهری (مطالعه موردی: محله‌ی اسماعیل‌آباد، منطقه ۱۹ شهرداری تهران) پرداخته و نتیجه می‌گیرند که فقر شهری بر محله‌هایی تمرکزیافته که در حاشیه شهر قرار دارند. برای رفع مشکلات ساکنین محله هدف، تقویت تشکل‌های خودجوش محلی در ایجاد همبستگی و حفظ هویت محله‌ای، شناخت پتانسیل‌های توسعه، آموزش ساکنین و ارتقای آگاهی آنان، اجرای طرح‌های توانمندسازی برای کنترل محله باید مدنظر قرار گیرد. هاشم‌پور و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به مسئله توانمندسازی اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری با تکیه‌بر دارایی‌ها پرداخته‌اند. نتایج، نشان داده سکونتگاه‌های غیررسمی، حامل ظرفیت‌های اجتماعی- مشارکتی معینی هستند و توانمندسازی ساکنین از طریق دارایی‌های محلی به توسعه اثربخش در کالبد این بافت‌ها نیز منتهی شده است. سرمایه اجتماعی، با طیف گسترده -ای از دارایی‌های نهفته در آن، مؤلفه‌های تأثیرگذار بوده که در ابعاد عینی ناظر بر بالا بردن سطح کیفیت زندگی عمومی شده است. تحقق این مهم مستلزم کاهش نابرابری‌ها از طریق سرمایه‌گذاری در قابلیت‌ها و دارایی‌های بالقوه اقشار فقیر و جلب اعتماد آن‌ها، خلق سازوکاری نهادی برای فراگیری و مشارکت و سازمان‌های قوی آن‌ها است. زنگانه و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی راهبردی به‌منظور توانمندسازی محله‌های دارای فقر شهری (مطالعه موردی: شهرکرد)، نشان می‌دهند که گستره‌ها و محله‌هایی که فقر شهری دارند، بیشتر در حواشی شهر هستند. بر این اساس محله‌های کوره، بروم پهنه، درب دره، اشتفتک و مهدیه به‌عنوان محله‌های هدف شناسایی شدند. در این پژوهش با توجه به همه جوانب، راهکارهایی در قالب پروژه‌های عملیاتی برای توانمندسازی این محله ارائه‌شده است. محمدمرادی و همکاران (۱۳۹۶)، به توانمندسازی ساختارهای موجود در بافت تاریخی اودجالان پرداخته‌اند. یافته‌های عمده پژوهش، تأکید بر ابعاد گسترده‌ای از ساختارها در شهر تاریخی دارد که ورای نگرش صرف کالبدی رایج و متداول در کشور است. از سوی دیگر گردشگری را به‌عنوان بخشی از نظام توسعه اقتصادی در بافت و در پیوند بین شهر قدیم و جدید مدنظر قرار می‌دهد. بیات (۱۳۹۱)، در پایان‌نامه خود به توانمندسازی بافت‌های تاریخی با رویکرد بهبود خدمات شهری- نمونه موردی شهر نراق پرداخته است. در این پژوهش، با بررسی شهر نراق در اسناد فرادستی، وضعیت اولیه بافت تاریخی مشخص و سپس با مستندسازی اقدامات صورت‌گرفته به‌وسیله مدیریت شهری و ساکنان، سطح سرمایه اجتماعی و سلامت کالبدی در بافت قدیم مورد تدقیق قرار و نتایج بیانگر آن است که قابلیت تبدیل سرمایه اجتماعی به مشارکت مردمی و ابزار آن یعنی طرح محرک توسعه وجود دارد.

[Downloaded from jyfc.ir on 2026-11-18]

میوبا[1] (۲۰۱۹)، نیز در تحقیق خود تحت عنوان سرمایه‌ی نهادی، فقر شهری و ثروت خانوار، شهر کیپ‌تاون آفریقای جنوبی را موردبررسی قرار داده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سرمایه‌ی نهادی متکی به حاکمیت قانون، خدمات عمومی، نهادهای اقتصادی و رهبری سیاسی بوده و از سرمایه‌ی اجتماعی متمایز می‌باشد. تأکید بیشتر بر حاکمیت قانون و ارائه‌ی خدمات عمومی و نهادهای اقتصادی، ثروت بیشتر خانوارها را به دنبال خواهد داشت، درحالی‌که اتکای بیشتر به رهبری سیاسی موجب کاهش ثروت خانوارها و افزایش فقر شهری خواهد گردید. پوکو بوآنسی[2] و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی به بررسی جغرافیای فقر شهری در شهر کوماسی غنا پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سطح تحصیلات وضعیت اجتماعی–اقتصادی از عوامل تأثیرگذار بر توزیع فقر در شهر کوماسی می‌باشند. در این راستا، مداخلات مدیران شهری علاوه بر ارتقای زیرساخت‌های اجتماعی و فرصت‌های شغلی، بایستی نظارت بر تغییرات فضایی در توزیع و تمرکز فضایی فقر و جلوگیری از گسست اجتماعی شهر باشد. فان و ایانگچو[3] (۲۰۲۱)، ضمن بررسی تجارب بین‌المللی به بررسی راهکارهای خروج از فقر می‌پردازند. ایشان در این پژوهش اذعان می‌دارند، قبل از اینکه کاهش فقر در مقیاس بزرگ از طریق توسعه‌بخشی و منطقه‌ای انجام شود، شبکه‌های ایمنی اجتماعی باید ایجاد شود تا کسانی را که از رشد و توسعه بهره‌ای نبرده‌اند تحت پوشش قرار گیرند. چراکه شبکه‌های ایمنی اجتماعی مولد در بسیاری از کشورها مقرون‌به‌صرفه هستند وقتی بخش بزرگی از جمعیت روستایی به شهرها نقل‌مکان می‌کنند، فقر شهری نیز باید بخشی از طرح حمایتی باشد. بسام[4] (۲۰۲۱)، پژوهشی با عنوان «طرح مارشال برای توانمندسازی جوامع شهری و روستایی: راهبردهایی برای کاهش فقر و مهاجرت» انجام داده است. در این طرح جامع راهبردهایی برای توسعه اقتصاد، خدمات اجتماعی، آموزش، منابع انرژی و آب، کشاورزی و منابع غذایی، مراقبت از محیط‌زیست و توانمندسازی ارائه‌شده است. روی گا و نای[5] (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی این مسئله که آیا توانمندسازی زنان به کاهش فقر کمک می‌کند؟ پرداخته‌اند. بر مبنای نتایج این پژوهش، آموزش، تأمین مالی خرد و انجمن‌ها ابزار یا استراتژی‌های رایجی برای توانمندسازی زنان برای مقابله با فقر هستند. زنان توانمند معیشت خانوارهای فقیر را بیشتر بهبود می‌بخشند و به رهایی آن‌ها از فقر کمک می‌کنند؛ بنابراین محققان و سیاست‌گذاران باید به مسائل فقر از منظر جنسیت توجه بیشتری داشته باشند. تانگ[6] و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی به نقش برنامه‌های هدفمند توانمندسازی کاهش فقر و شکاف درآمدی بین نقاط شهری و روستایی در چین پرداخته‌اند. بر مبنای نتایج این پژوهش، برنامه‌های هدفمند توانمندسازی نقش عمده‌ای در کاهش فقر روستایی و شهری و کاهش فاصله درآمدی بین این دونقطه داشته‌اند و هدف‌گذاری مؤثر و تمرکز بر توانمندسازی، پیروی از تفاوت‌های منطقه‌ای، این برنامه را به نمونه‌ای قابل‌توجه در کاهش فقر و نابرابری مطابق با اهداف توسعه پایدار تبدیل کرده است. آلوش و بلوم[7] (۲۰۲۲)، در پژوهشی به بررسی رابطه بین رفاه روانی، خشونت و فقر پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد بیشتر افراد فقیر آفریقای جنوبی در محلاتی که میزان خشونت در آن‌ها بالاست زندگی می‌کنند. همچنین با ادامه این روند میزان سکونت افراد فقیرنشین در این محلات گسترش پیدا خواهد کرد. مازارو[8] و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی به بررسی فقر شهری در سائپلو برزیل پرداخته‌اند. پژوهشگران در این پژوهش با تحلیل توزیع تراکم جمعیت در مناطق مسکونی این شهر نشان می‌دهند، سکونتگاه‌های غیررسمی متراکم‌ترین مناطق مسکونی در شهر هستند و فقر شهری بین سکونتگاه‌های غیررسمی با میزان زیاد مشهود است. در پایان پژوهش پیشنهاد می‌شود که تأکید بیشتری بر طراحی و اجرای سیاست‌های باز توزیعی برای جلوگیری از گسترش فقر شهری مرتبط با توسعه شهری نابرابر شود چراکه این امر یکپارچگی فضایی و اجتماعی مناطق شهری را تضمین می‌کند.

با توجه به بررسی پیشینه تحقیق، مشخص می‌شود که در پژوهش‌های مرتبط، بحث توانمندسازی بافت‌های تاریخی در راستای کاهش فقر این بافت‌ها آن‌چنان موردتوجه قرار نگرفته است. این در حالی است که ماهیت بافت تاریخی، هرگونه بی‌توجهی به آن

[1]- Muyeba
[2]- Poku-Boansi
[3]- FAN & EunYoung CHO
[4]-Bassam
[5] -Rui GU & NIE
[6] -Tang
[7]- Alloush
[8]- Mazarro

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

را از جهات مختلف بی‌اعتبار می‌کند زیرا هم از لحاظ فرهنگی، خاستگاه شهر امروزی و یادگاری از فرهنگ و تاریخ پیشین است، از لحاظ اجتماعی چه در صورت متروک شدن و چه کاربری‌های نامتناسب، بخشی از جامعه و ضامن زندگی انسان‌ها است، از لحاظ کالبدی باوجود همه فرسودگی و فقر هنوز دارای ارزش معماری و شهرسازی بی‌نظیری است. لذا آینده‌پژوهی توانمندسازی در بافت‌های تاریخی به‌منظور کاهش فقر شهری مسئله‌ای است که در این پژوهش برای نخستین بار به آن پرداخته‌شده است.

مبانی نظری

نظریه‌ها و رویکردها

در گذشته فقر با توجه به معیارهای اقتصادی اندازه‌گیری می‌گردید. از آغاز دهه‌ی ۱۹۸۰، مفهوم فقر گسترده‌تر گردید و نه‌تنها بعد اقتصادی، بلکه ابعاد اجتماعی و فرهنگی و دیگر جنبه‌های را نیز شامل شد (Bourguignon & Chakravarty, 2003)؛ بنابراین فقر چندبعدی مطرح گردیده که علاوه بر بعد اقتصادی، شامل بهداشت، تحصیلات و استانداردهای زندگی می‌باشد (Noble et al, 2006:171). پیچیدگی و چندبعدی بودن این پدیده، از ابعاد مختلف و متعدد بودن عوامل ایجادکننده‌ی آن ناشی می‌شود. به همین دلیل، علوم مختلف انسانی و اجتماعی با رویکردهای گوناگونی به این پدیده نگریسته‌اند. از سویی، اقتصاددانان جنبه‌ها و عوامل اقتصادی مؤثر بر فقر را مدنظر قرار می‌دهند. از سوی دیگر، جامعه شناسان عوامل اجتماعی و فرهنگی را در سطوح مختلف خُرد، میانه و کلان بررسی می‌کنند (UNDP,2019:1)؛ بنابراین می‌توان گفت فقر شهری پدیده‌ی چندبعدی است و شهرنشینان به خاطر بسیاری از محرومیت‌ها؛ از جمله عدم دسترسی به فرصت‌های اشتغال، مسکن و زیرساخت‌های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیقه‌اند (Baharoglu and Kessides, 2002:2).

بافت‌های تاریخی و فقر موجود در آن‌ها، سیستمی پیچیده یا پدیده‌ای پیچیده با روابط و تعاملات مبهم هستند؛ و به‌واسطه‌ی اثرهای سوء آن، جلوگیری از گسترش این پدیده، اجرای راهبرد توانمندسازی ساکنین را طلب می‌کند. بانک جهانی در دهه ۱۹۸۰ رهیافت توانمندسازی را برای ساماندهی اسکان‌های غیررسمی مطرح کرد که جایگزین رویکردهای تخلیه، تخریب، دادن زمین و خدمات و بهسازی‌های کالبدی شد. این رویکردها با قرار دادن اجتماعات ساکن در این مناطق در جایگاه نیازمند مانع از رشد و توسعه آن‌ها به‌کلی درون‌زا شده بود (خیرالدین، ۳:۱۴۰۰). رویکرد توانمندسازی به‌صورت عمده با تأکید بر جنبه‌های غیرپولی فقر و ضرورت حضور و مشارکت مردم در فرآیندهای اصلاحی، شکل‌گرفته است. توجه به ابعاد غیر پولی فقر و کاربرد رویکردهایی همچون توانمندسازی و اقتدار بخشی در فرایند فقرزدایی را می‌توان بر اساس سه عامل، تبیین نمود (Krantz, 2001):

اولین عامل برگرفته از این واقعیت است که هرچند رشد اقتصادی برای کاهش فقر، ضروری فرض می‌شود اما هیچ رابطه مستقیمی میان این دو مقوله وجود نداشته و این رابطه به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فقرا در خصوص بهره‌مندی از فرصت‌های اقتصادی، بستگی دارد؛ بنابراین، شناسایی موانع و محدودیت‌هایی که منجر به فقیر شدن مردم شده است، اهمیتی انکارناپذیر دارد تا بر آن اساس، بتوان راهی برای پشتیبانی از فعالیت‌ها پیدا کرد. نکته دوم اینکه چنین تصور می‌شود که فقر – بر اساس برداشت فقیر از خود– تنها به معنی درآمد پایین نیست، بلکه ابعادی دیگر نظیر بهداشت ضعیف، بی‌سوادی و خدمات اجتماعی ناکافی و به‌صورت کلی آسیب‌پذیری و احساس ناتوانی را نیز در برمی‌گیرد. نکته سوم اینکه، عقیده بر آن است که پیوندهای مهمی میان ابعاد مختلف فقر وجود دارد، به‌طوری‌که تغییر و بهبود وضعیت دریکی از ابعاد، اثراتی مثبت بر سایر ابعاد به دنبال خواهد داشت . بانک جهانی نیز بر این نکته تأکید دارد که معمولاً فقر به‌عنوان موقعیتی در نظر گرفته می‌شود که به‌واسطه آن فرد به پول کافی دسترسی ندارد؛ اما باید در نظر داشت این مهم (دسترسی ناکافی به منابع مالی)، تنها بیانگر یکی از جنبه‌های فقر است (Worldbank, 2008). درنهایت اینکه، امروزه مشخص‌شده است معمولاً خود فقرا بهتر از هر فرد دیگری، موقعیت و نیازهای خود را می‌شناسند، بنابراین باید در فرایند تدوین سیاست‌ها و تعریف پروژه‌های مربوط به خود، مشارکت نمایند.

در رابطه با کاهش فقر شهری در بافت‌های تاریخی بر مبنای رویکرد توانمندسازی نظریه‌های مختلفی مطرح می‌باشد. اولین دیدگاه رویکرد نیاز مبناست. در رویکرد نیازمبنا، همهٔ حقیقت موجود در محله‌های کم‌درآمد و نابسامان بافت‌های تاریخی، معضلات آن‌هاست و نیازها، کاستی‌ها و مشکلات اجتماع محلی، مبنایی برای توسعه قرار می‌گیرد. همچنین بودجه و امکانات

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

مالی به‌جای ساکنان به‌سوی فراهم‌کنندگان خدمات هدایت می‌شود و روابطی که سبب دخالت عوامل خارجی می‌شوند، اهمیت می‌یابند و نه روابط محله‌ای‌ها با هم. راهبرد نیازمبنا تنها می‌تواند بقا را تضمین کند و از آنجا که از همهٔ انرژی اجتماع محلی استفاده نمی‌کند، هرگز به تغییر جدی یا توانمندسازی اجتماعی محلی منجر نخواهد شد (مسعود و معزی، ۶۵:۱۳۹۱). نظریه دوم، رویکرد دارایی مبناست. در رویکرد دارایی مبنا، سیاست‌های دارایی مبنای مردم‌گرا که بر توانمندسازی به‌جای استحقاق تأکید دارد، هم از مشارکت داوطلبانه و هم از مکان‌مبنا بودن آن نشئت می‌گیرد و این مسئله بر جامعیت آن دلالت دارد. از سوی دیگر، سیاست‌های دارایی مبنای مکان گرا به دلیل تأکید بر اهمیت سرمایهٔ کالبدی در توسعهٔ اجتماعی محلی و استفاده از آن به‌عنوان ابزاری برای افزایش سرمایهٔ اجتماعی واجد همین ابزار است (رضازاده و همکاران، ۴۲:۱۳۹۱)؛ و اما نظریه آخر، رویکرد ارزش مبنا می‌باشد. در این رویکرد بحث بر سر این است که دارایی (سرمایه اجتماعی و کالبدی) محله‌های نابسامان شهری و بافت‌های تاریخی را باید در مدار توسعهٔ اقتصادی قرار داد و شهروندان تهیدست را کنشگران توسعهٔ اجتماعی دانست. در این نگاه، شیوهٔ حکمروایی اهمیت دوچندان می‌یابد تا ظرفیت‌ها و منابع درونی این اجتماعات را به یاری منابع بخش‌های دولتی /عمومی، خصوصی و جامعهٔ مدنی به توانمندسازی و درنهایت توسعهٔ پایدار اجتماعات مبدل کند (مشهدی زاده دهاقانی و رستمی، ۵۷:۱۳۹۵).

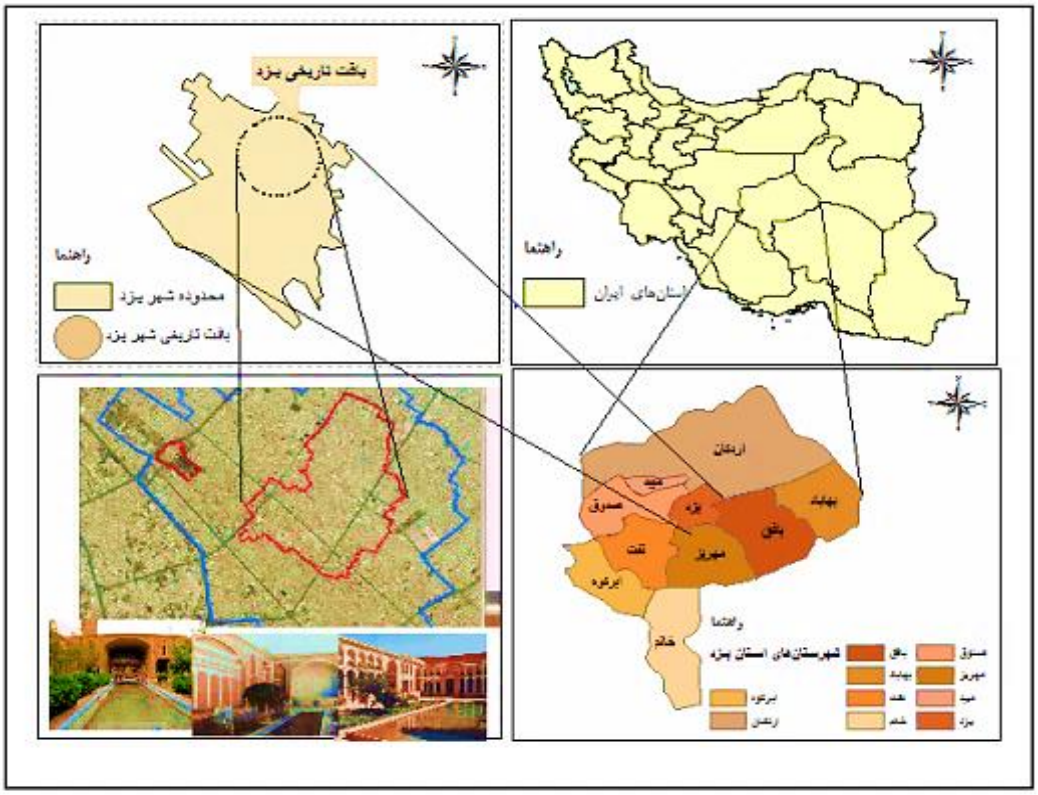
با تکیه‌بر همین جمع‌بندی، مقاله حاضر بر کاهش فقر در بافت‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد ارزش‌مبنا متمرکز شده است.

روش تحقیق

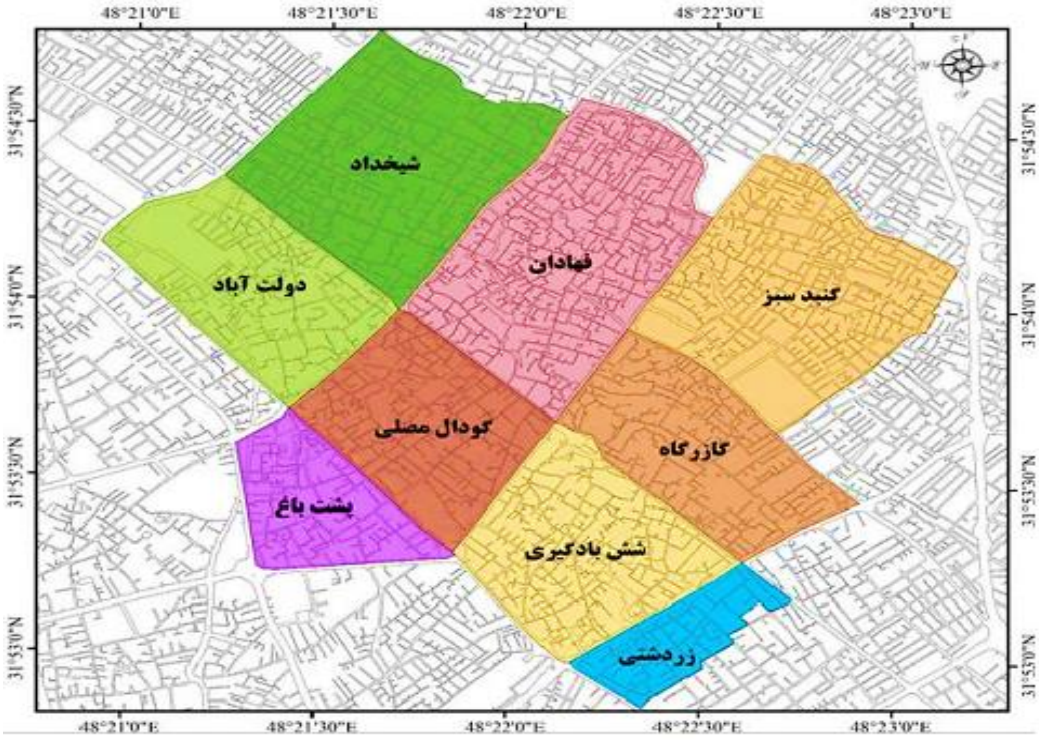
محدوده موردمطالعه

شهر یزد با مساحتی بالغ بر ۱۵۰ مربع کیلومتر، بین عرض ۳۱ درجه و ۴۷ دقیقه و ۵۷ ثانیه تا عرض ۳۱ درجه و ۵۵ دقیقه و ۴۱ ثانیه شمالی و بین طول ۵۴ درجه و ۱۷ دقیقه و ۱۳ ثانیه تا طول ۵۴ درجه و ۲۳ دقیقه و ۳۳ ثانیه شرقی در میانه فلات داخلی ایران واقع‌شده است. بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر یزد درمجموع ۶۵۶ هزار و ۴۷۴ نفر است. بافت تاریخی شهر یزد با مساحت ۷۴۳ هکتار و مساحت حریم ۵۰۰۰ هکتار در مرکز شهر یزد به‌عنوان یکی از شهرهای تاریخی جهان ثبت‌شده است. بافت تاریخی شهر یزد شامل ۹ برزن به نام‌های فهادان، گودال مصلی، گنبد سبز، گازرگاه، شش بادگیری، دولت آباد، شیخ خداداد، زرتشتی‌ها و پشت باغ و ۴۹ محله است (سرائی و علیان، ۱۳۹۴). جمعیت بافت تاریخی بر اساس سرشماری عمومی سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، ۳۳۹۵۸ نفر گزارش‌شده است که سهمی معادل ۶/۴ درصد از کل جمعیت شهر را به خود اختصاص داده است (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵).

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شکل ۱. موقعیت محدوده موردمطالعه

شکل ۲. موقعیت بافت تاریخی شهر یزد به تفکیک برزن

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

داده و روش کار

پژوهش حاضر با رویکرد آینده‌پژوهی، به شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کاهش فقر شهری در بافت تاریخی شهر یزد با تأکید بر رویکرد توانمندسازی می‌پردازد. در این پژوهش با توجه به ماهیت اکتشافی آن از تکنیک پویش محیطی و با توجه به رویکرد غالب این پژوهش که آینده‌پژوهی می‌باشد، از تکنیک دلفی استفاده‌شده است. چراکه به دلیل ماهیت متخصص محور آن، از طریق روش‌های مرسوم نظرسنجی از مردم، روش‌های تجربی و روش‌های میدانی قابل انجام نیست. ازاین‌رو، نیازمند یک پنل از خبرگان متخصص در زمینه موضوع موردمطالعه هستیم. در مطالعات آینده‌پژوهی، تخصص و دانش خبرگان بر کمیت کلی ارجحیت داشته و حجم نمونه موردنظر نباید کمتر از ۲۵ نفر باشد (Godet,2008:18). در این پژوهش به‌منظور انتخاب آگاهانه شرکت‌کنندگان، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده‌شده است. اساس به‌کار بردن روش نمونه‌گیری هدفمند، انتخاب گروهی از خبرگان است که بررسی عمیقی یا فهم کلی نسبت به ماهیت پرسشنامه پژوهش داشته باشند (Neuman,2007:1). ازآنجاکه در منابع مختلف در رابطه با مطالعات دلفی، اعضای پانل را بین ۱۵ تا ۳۵ نفر در نظر گرفته‌اند. اعضای پانل در این بخش از پژوهش به‌صورت نمونه‌گیری غیر احتمالی هدفمند ۳۰ تن از کارشناسان خبره در زمینه‌های بافت فرسوده و تاریخی، فقر شهری و رویکرد آینده‌پژوهی شامل کارشناسان شهرداری یزد، سازمان میراث فرهنگی یزد و برخی از اساتید دانشگاهی متخصص در حوزه موردمطالعه می‌باشند.

روش کار بدین‌صورت می‌باشد که از مقالات آنلاین و مروری بر نوشتارهای منتشرشده در زمینه عوامل مؤثر بر توانمندسازی بافت‌های تاریخی در راستای کاهش فقر شهری با تأکید بر رویکرد آینده‌پژوهی، شاخص‌های موفق استخراج‌شده سپس توسط پرسشنامه تحقیق (شامل پاسخ‌های طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت و یک پرسش باز جهت اضافه شدن مؤلفه‌های جدید احتمالی) به نظر خبرگان دانشگاهی، سازمانی و حرفه‌ای آشنا با موضوع رسیده و پس از اخذ نظرات اصلاحی کیفی و کمّی، نهایتاً طی دو دور رفت‌وبرگشت مؤلفه‌ها و ترکیب عوامل به اجماع نخبگان رسیده است. در تمام مراحل، تعیین میزان اهمیت عوامل در قالب طیف لیکرت و شامل گزینه‌های «تأثیر بسیار زیاد»، «تأثیر زیاد»،«تأثیر متوسط»، «تأثیر کم» و «تأثیر بسیار کم» صورت می‌گرفت. در مرحله اول دلفی تعداد ۶۰ سؤال در قالب ۳۰ پرسشنامه بین خبرگان توزیع گردید که تمامی آن‌ها به سؤالات مربوطه در آن پاسخ دادند. در این مرحله ضریب توافق کندال بین اعضاء پانل پایین و معادل ۰/۲۹۳ به دست آمد. میانگین پاسخ‌های داده‌شده در دور اول دلفی نیز بین ۳ تا ۵ است. با توجه به زیاد بودن تعداد شاخص‌ها و سؤالات پرسشنامه که اغلب اعضای پانل نیز به آن اشاره و بعضاً از آن شکایت داشتند، کلیه شاخص‌هایی که میانگین آن‌ها کمتر از ۳ (بر اساس نظر خبرگان) بود برای اجرای دور دوم دلفی حذف شدند. در مرحله دوم دلفی مجدداً تعداد ۳۰ پرسشنامه بین اعضای گروه توزیع و جمع‌آوری شد که با توجه به آن‌ها، ضریب توافق کندال در این مرحله ۴۹۵/. به دست آمد. در این مرحله با توجه به اینکه ضریب توافق بین اعضای پانل در خصوص سؤالات پرسشنامه در مقایسه با دور اول افزایش محسوسی داشته از ادامه دلفی صرف‌نظر شده و در این مرحله تعداد ۳۵ عامل به‌عنوان شاخص نهایی (به شرح جدول ۱)، جهت تحلیل ساختاری به نرم‌افزار میک مک فراخوانده شده است.

جدول ۱. عوامل اولیه مؤثر بر کاهش فقر شهری با رویکرد توانمندسازی در بافت‌های تاریخی

گروه	عوامل
عوامل اقتصادی	۱- وضعیت اشتغال خانوارها، ۲- مهارت‌های شغلی افراد، ۳- توان اقتصادی خانوارها، ۴-دسترسی به حمایت مالی، ۵-دسترسی به اعتبارات بانکی، ۶- دسترسی به اعتبارات خرد، ۷- وجود سرمایه‌گذاری‌های خارجی، ۸- سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، ۹- سیاست‌های کلان اقتصادی، ۱۰- وجود نظام‌های مالی انعطاف‌پذیر، ۱۱- بهبود فضای کسب‌وکار، ۱۲- وجود فرصت‌های کارآفرینی و خوداشتغالی
عوامل اجتماعی	۱۳- سرمایه اجتماعی، ۱۴- سرمایه انسانی (بهداشت، آموزش و تغذیه)، ۱۵- اعتماد اجتماعی، ۱۶-تعامل، ۱۷- مشارکت در تصمیم‌گیری، ۱۸- تعلق‌خاطر به محله، ۱۹- آگاهی افراد در مورد قوانین زندگی شهری و شهروندی، ۲۰- امنیت تصرف، ۲۱- مهاجرت، ۲۲- سازوکار تبعیض‌آمیز و فقر زا بر پایه توزیع غیرعادلانه قدرت، ۲۳- دسترسی به اطلاعات در مورد تصمیمات محلی، ۲۴-سطح سواد ساکنین، ۲۵- آموزش‌های اجتماعی شهروندان، ۲۶- وضعیت حقوق زنان در منطقه، ۲۷- وجود تبعیض جنسیتی، ۲۸- بسیج اجتماعی
عوامل مدیریتی	۲۹- نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر، ۳۰- وجود زیرساخت‌های شهری، ۳۱- حکمروایی خوب شهری، ۳۲- مدیریت یکپارچه شهری، ۳۳- ارتقا امکانات رفاهی، ۳۴- دسترسی به سازمان‌ها و مؤسسات محلی، ۳۵- دسترسی به امکانات آموزشی، ارتباطی، تفریحی، بهداشتی و درمانی

مأخذ: پنل دلفی، مطالعات پویش محیطی، حیدرمنش و همکاران، ۱۴۰۱، هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۱، عیسی زاده و همکاران ۱۴۰۱، محمدی دوست و همکاران، ۱۳۹۷

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

در این مرحله این ۳۵ عامل، در قالب پرسشنامه نیمه ساختاریافته بین جامعه آماری (گروه دلفی متشکل از کارشناسان مطرح‌شده) توزیع و از آن‌ها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به متغیرها، بر مبنای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری با اعدادی در طیف ۰ تا ۳ امتیاز دهند. این امتیازها در ماتریس متقاطع وارد شد تا تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم هرکدام از عوامل سنجیده شود و با توجه به امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل، عوامل کلیدی به دست آیند. نرم‌افزار میک مک یکی از بهترین نرم‌افزارهایی است که جهت محاسبات ماتریس تحلیل اثرات متقاطع، طراحی‌شده است؛ روش این نرم‌افزار بدین گونه است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر را شناسایی کرده و آن‌ها را در ماتریس اثرات وارد نموده و سپس میزان ارتباط میان این متغیرها باهم توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. متغیرهای موجود در سطرها بر روی متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند. بدین ترتیب متغیرهای سطرها، تأثیرگذار و متغیرهای ستون‌ها، تأثیرپذیر می‌باشند (Godet,2008؛ Gordon,2009). این ماتریس را می‌توان با نمودار متناظر آن نمایش داد (شکل ۱).

یافته‌های تحقیق

با گذر زمان بافت تاریخی شهرها به دلیل فرسودگی واحدهای مسکونی، عدم سهولت دسترسی، ضعف زیرساخت‌ها، مشکلات زیست‌محیطی، مشکلات معیشتی مردم و انفعال مدیریت‌های شهری و متخصصین، مسیر رکود و عقب‌ماندگی را طی می‌کنند. دگرگونی‌های دوره اخیر در نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، وضعیت خاصی را به وجود آورده و حیات بافت تاریخی شهر را با چالشی جدی مواجه کرده است که باگذشت سال‌ها، هنوز بافت تاریخی شهر در میان مدیریت‌هایی که هرکدام از دریچهٔ منافع خود به آن می‌نگرند، بلاتکلیف باقیمانده است. این موضوع در صورتی است که شناخت ارزش‌ها، توانایی‌ها و پتانسیل‌ها و فراهم کردن شرایط جهت پویایی و جان دوباره بخشیدن به بافت تاریخی شهرها می‌تواند موجب توسعه و بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی شهر گردد. درواقع اگر فرض کنیم که شهرها موجوداتی زنده، جاندار و فعال هستند، بخش مرکزی شهرها قلب آن‌ها خواهد بود؛ جایی که آثار، علائم و زخم‌هایی از حوادث تاریخی، مذهبی و فرهنگی در حساس‌ترین بخش این موجود زنده به‌صورت عامل شکننده و خردکننده پدیدار شده است. در بررسی گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاه‌های فرسوده شهر یزد، ۱۰ محله فرودست با مساحت ۲۸۰۸ هکتار و جمعیت بیش از ۸۰ هزار تشخیص داده‌شده که به‌طور پیوسته با شهر یزد شکل‌گرفته‌اند. با توجه به رشد و توسعه روزافزون شهر یزد به سمت حاشیه و اینکه عدم توجه به برنامه‌ریزی و مدیریت مناسب بافت‌های فرسوده حاشیه‌ای از یک‌سو به تداوم افول کیفیت زندگی در این بافت منجر و از سوی دیگر به آسیب‌پذیری هر چه بیشتر آن و عدم همبستگی ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی این محلات با سایر محلات و سیستم شهر دامن میزند؛ در راستای توانمندسازی ساکنین بافت و ارتقای کیفیت زندگی در این بافت‌ها و جلوگیری از گسترش آن‌ها در این پژوهش به شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کاهش فقر شهری با تاکید بر رویکرد توانمندسازی پرداخته‌شده است. در این راستا با تکنیک دلفی و پویش محیطی ۳۵ عامل در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی استخراج و با تشکیل ماتریس ۳۵*۳۵ وارد نرم‌افزار میک مک شد (جدول ۲).

جدول ۲. مشخصات اثرات مستقیم ماتریس

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک‌ها	تعداد دوها	تعداد سه‌ها	جمع	درصد خانه‌های پرشده
۳۵	۲	۶۵	۳۰۰	۶۱۴	۲۴۶	۱۱۶۰	۹۴/۶۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش:۱۴۰۲

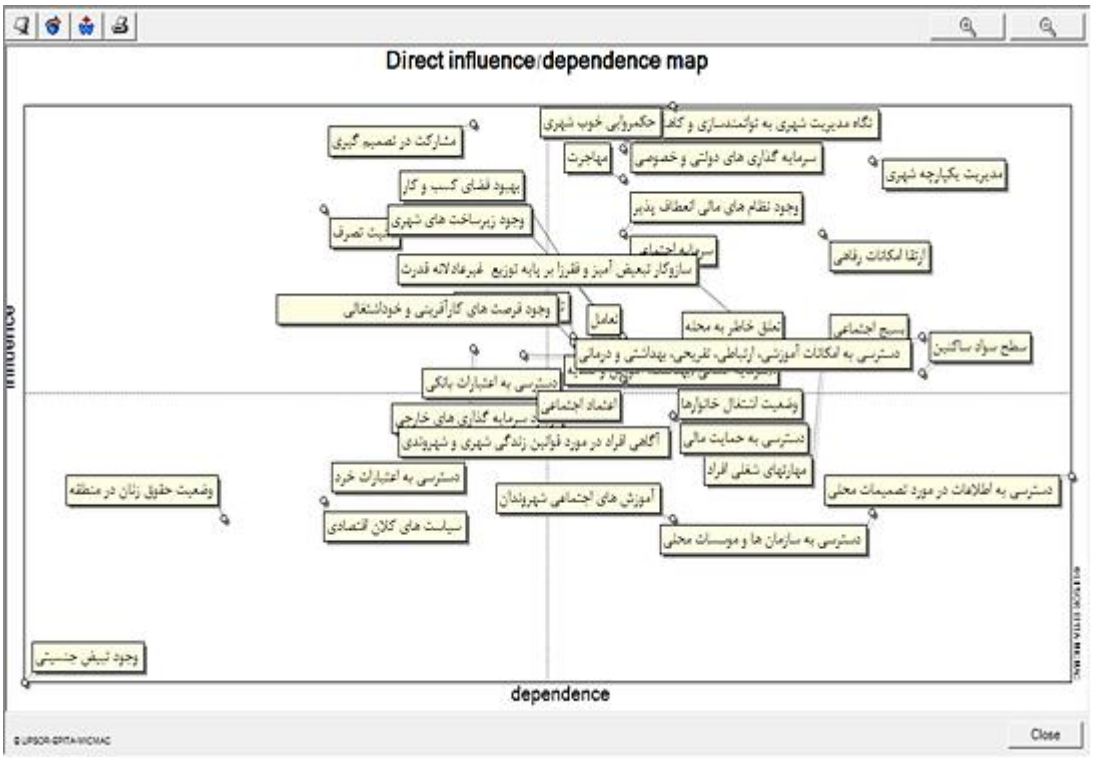
چنانکه مشاهده می‌شود، درجه پرشدگی ماتریس ۹۴/۶۹ درصد است. سهم بالای پرشدگی ماتریس، می‌تواند تبیین‌کننده وجود ارتباط بین پیشران‌های انتخاب‌شده و روابط دودئی همسان بین پیشران‌ها باشد. این مسئله دشواری تصمیم‌گیری در مورد توانمندسازی بافت تاریخی محدوده موردمطالعه را در راستای کاهش فقر آشکار می‌نماید، چراکه وجود ارتباط زیاد بین پیشران‌ها بیانگر ضرورت اتخاذ راهکارهای دقیق و مطلوب برای پیشران‌های مختلف است چراکه عدم ارائه راهکار مطلوب برای هر پیشران، با توجه به ارتباط بین پیشران‌ها، ضرورتاً باعث افت وضعیت سایر پیشران‌ها خواهد شد. در ارتباط با بقیه روابط نیز، بر اساس نتایج

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک مک، از مجموع روابط، امتیاز ۶۵ رابطه، عدد صفر بوده است. این امر نشان‌دهنده این است که عوامل بر یکدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند که این تعداد نزدیک به ۵/۶درصد از کل حجم ماتریس را به خود اختصاص داده است. همچنین از مجموع ۱۱۶۰ رابطه ممکن در این ماتریس، ۳۰۰ رابطه عدد یک (۲۵/۸۶٪)، ۶۱۴ رابطه عدد دو (۵۲/۹۳٪) و ۲۴۶ رابطه، عدد سه (۲۱/۲۰٪) می‌باشد. نتایج به‌دست‌آمده نشان‌گر این است که روابط با شدت متوسط بالاترین میزان و روابط با شدت زیاد پایین‌ترین میزان را در سیستم دارا هستند. همچنین ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۵ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

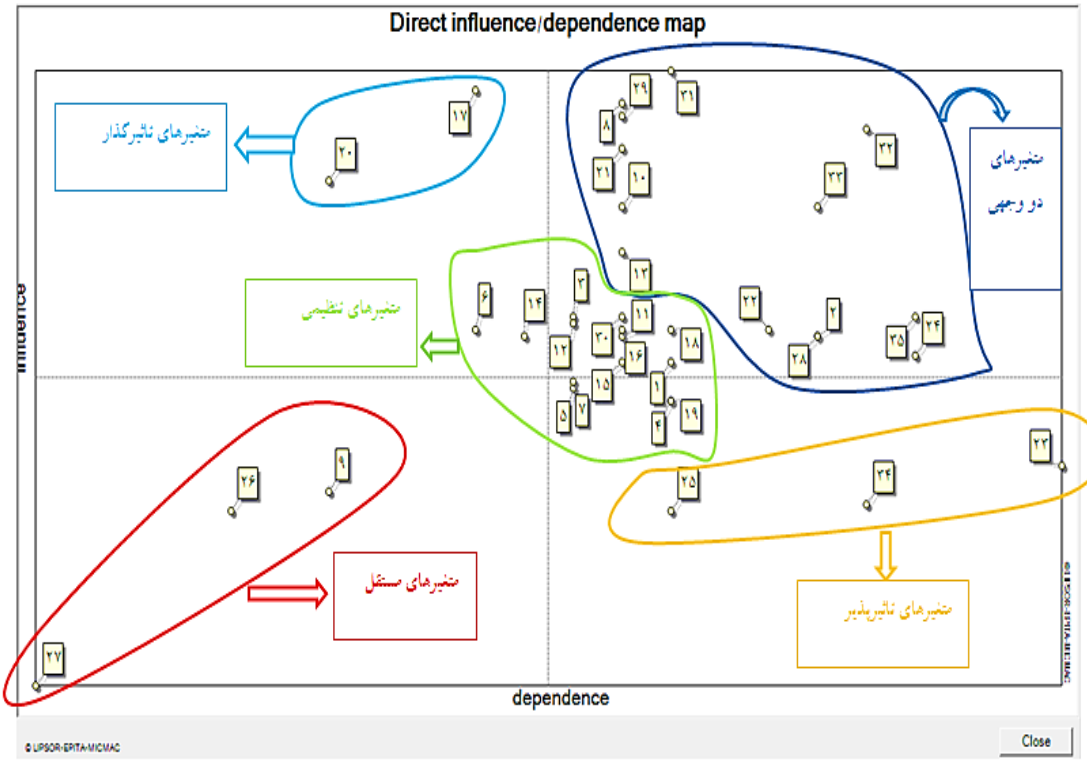
پس از تحلیل سازمان فضایی و مشخصات محدوده موردمطالعه، به تحلیل میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عوامل پرداخته می‌شود. بر اساس نتایج تحلیلی ماتریس اثرگذاری و اثرپذیری عوامل، متغیرهای حکمروایی خوب شهری، مشارکت در تصمیم‌گیری، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی و نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر بیشترین تأثیر را بر آینده توانمندسازی بافت تاریخی شهر یزد در راستای کاهش فقر شهری و متغیرهای وضعیت حقوق زنان در منطقه، وجود تبعیض جنسیتی کمترین درجه تأثیرگذاری را داشته‌اند.

در مرحله بعدی به تحلیل عوامل کلیدی بر اساس موقعیت قرارگیری در پلان اثرگذاری اثرپذیری پرداخته می‌شود. میزان اثرپذیری پیشران‌ها در کنار اثرگذاری مشخص‌کننده ماهیت یک پیشران است، پیشران‌هایی که تأثیرگذاری زیادی روی سایر پیشران‌ها دارند اما خود کمتر تحت تأثیر قرار می‌گیرند، جزو پیشران‌های محیطی یا ورودی سیستم محسوب می‌شوند، در مقابل پیشران‌هایی که بیشترین اثرپذیری و کمترین اثرگذاری را دارند پیشران‌های هدف یا خروجی سیستم هستند. چنانکه در بخش روش‌شناسی تحلیل ساختاری و نرم‌افزار میک مک ذکر شد، متغیرهای سیستم بعد از ارزیابی اثراتشان بر یکدیگر توسط کارشناسان و بر اساس روابط ریاضی بین آن‌ها، روی یک نمودار (شبکه مختصات) با عنوان پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری قرار می‌گیرند که موقعیت آن‌ها در نمودار بیانگر وضعیت پیشران در سیستم و نقش آن‌ها در پویایی و تحولات سیستم در آینده است. بر اساس موقعیت پیشران‌ها در نمودار، پیشران‌ها به تأثیرگذار، دووجهی (هدف ریسک)، تأثیرپذیر، مستقل و تنظیمی و میانی تقسیم می‌شوند:

شکل ۳. پلان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم بر اساس نام کامل متغیر

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شکل ۴. ناحیه‌بندی پیشران‌ها بر روی پلان اثرگذار و اثرپذیری عوامل

آنچه از وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای مؤثر بر توانمندسازی بافت تاریخی شهر یزد در راستای کاهش فقر شهری می‌توان فهمید، وضعیت ناپایداری سیستم است. نحوه پراکنش عوامل بر روی این نمودار گویای آن است که سیستم در چه وضعیتی قرار دارد. آیا سیستم پایدار است یا ناپایدار؟ این فهم اولیه از وضعیت سیستم بر نحوه تحلیل عوامل تأثیرگذار است. در سیستم‌های پایدار پراکنش عوامل به‌صورت L می‌باشد یعنی برخی عوامل دارای تأثیرگذاری و برخی دارای تأثیرپذیری بالا می‌باشند؛ بنابراین در سیستم‌های پایدار مجموعاً سه دسته عوامل تأثیرگذار، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل مشاهده می‌گردد. در مقابل در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است. در این سیستم‌ها عوامل در حول محور قطری بردار و در تمامی صفحه پراکنده‌اند و عوامل در اکثر مواقع حالتی بینابینی دارند (شکل ۲). تحلیل این سیستم‌ها نسبت به سیستم‌های پایدار پیچیده‌تر است زیرا عوامل بیشتری در این سیستم‌ها دخیل می‌باشد. این عوامل درمجموع به پنج دسته تقسیم می‌شوند که شامل: ۱- عوامل تعیین‌کننده یا تأثیرگذار؛۲- عوامل دووجهی که خود دارای دو زیرمجموعه عوامل ریسک و هدف تقسیم می‌شود؛ ۳- عوامل تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم؛ ۴- عوامل مستقل که خود به دو بخش عوامل گسسته و عوامل اهرمی ثانویه تقسیم می‌شود؛ ۵- عوامل تنظیمی می‌باشند.

بر این اساس پنج نوع متغیر به‌قرار جدول (۳)، قابل‌شناسایی است:

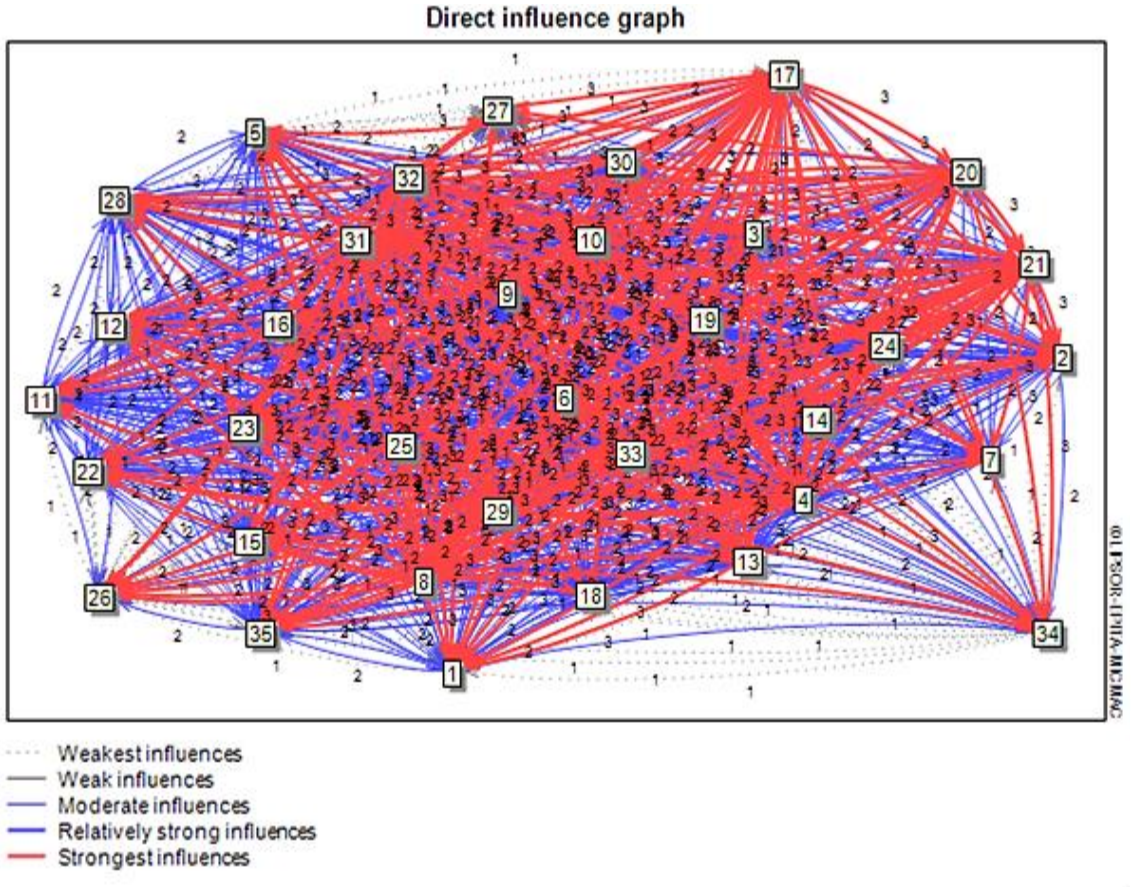
جدول ۳. نحوه توزیع متغیرها بر اساس طبقه‌بندی آن‌ها

طبقه‌بندی	متغیر
متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار	امنیت تصرف، مشارکت در تصمیم‌گیری
متغیرهای دووجهی	سطح سواد ساکنین، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر، مهاجرت، حکمروایی خوب شهری، مدیریت یکپارچه شهری، ارتقا امکانات رفاهی، دسترسی به امکانات آموزشی، ارتباطی، تفریحی، بهداشتی و درمانی، مهارت‌های شغلی افراد، بسیج اجتماعی، سازوکار تبعیض‌آمیز و فقر زا بر پایه توزیع غیرعادلانه قدرت، سرمایه اجتماعی، وجود نظام‌های مالی انعطاف‌پذیر
متغیرهای تنظیمی	وضعیت اشتغال خانوارها، توان اقتصادی خانوارها، دسترسی به اعتبارات بانکی، دسترسی به اعتبارات خرد، وجود سرمایه‌گذاری‌های خارجی، بهبود فضای کسب‌وکار، وجود فرصت‌های کارآفرینی و خوداشتغالی، سرمایه انسانی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

طبقه‌بندی	متغیر
	(بهداشت، آموزش و تغذیه)، اعتماد اجتماعی، تعامل، تعلق‌خاطر به محله، آگاهی افراد در مورد قوانین زندگی شهری و شهروندی، وجود زیرساخت‌های شهری، دسترسی به حمایت مالی
متغیرهای تأثیرپذیر	دسترسی به سازمان‌ها و مؤسسات محلی، دسترسی به اطلاعات در مورد تصمیمات محلی، آموزش‌های اجتماعی شهروندان
متغیرهای مستقل	سیاست‌های کلان اقتصادی، وضعیت حقوق زنان در منطقه، وجود تبعیض جنسیتی

در این مرحله به بررسی گراف چرخه علی اثرگذاری پرداخته می‌شود. گراف چرخه علی اثرگذاری بیانگر شدت و جهت اثرگذاری و اثرپذیری پیشران‌ها می‌باشد. بر اساس نتایج تحلیل، پیشران حکمروایی شهری و نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر، منشأ و مقصد بیشترین و شدیدترین تعداد اثرگذاری‌ها بوده و در مرکز چرخه علی پیشران‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کند. همچنین پیشران دسترسی به اطلاعات در مورد تصمیمات محلی مقصد پیکان بسیاری از پیشران‌های بوده است که بیانگر اثرپذیری شدید این پیشران از سایر پیشران‌ها است. چگونگی و نحوه روابط مستقیم و غیرمستقیم هرکدام از متغیرهای شناسایی‌شده در نرم‌افزار میک، در پنج پوشش: ۵ درصد، ۲۵ درصد، ۵۰ درصد، ۷۵ درصد و ۱۰۰ درصد مورد تحلیل قرار گرفتند. هرکدام از این پوشش‌ها، روابط ضعیف، میانه و قوی بین متغیرها را نشان می‌دهد. چون پوشش ۱۰۰ درصد تمامی تأثیرات متغیرها را از بسیار قوی تا بسیار ضعیف نشان می‌دهد، در این قسمت گراف اثرگذاری عوامل با پوشش ۱۰۰ درصد نشان داده می‌شود (شکل ۵):

شکل ۵: گراف چرخه اثرگذاری مستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد

در مرحله بعدی برای استخراج عوامل کلیدی، به جابجایی و همچنین رتبه‌بندی متغیرهای موردنظر به لحاظ تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مستقیم و غیرمستقیم) پرداخته می‌شود (جدول ۴). با توجه به اینکه برای محاسبات اثرهای غیرمستقیم نرم‌افزار ماتریس را چند بار به توان می‌رساند، جمع اثرگذاری و اثرپذیری‌های غیرمستقیم اعداد چندرقمی درمی‌آید و مقایسه آن با اثرهای

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

مستقیم دشوار می‌شود. برای رفع این مشکل نرم‌افزار، جدول سهم عوامل بر اساس اثرهای مستقیم و غیرمستقیم را در مقیاس ۱۰ هزار ارائه می‌دهد. بر این اساس، مجموع اثرگذاری و اثرپذیری‌ها ۱۰ هزار محاسبه‌شده و سهم هرکدام از عوامل از این عدد نشان‌دهنده سهم آن از کل سیستم است.

جدول ۴: عوامل کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری با تاکید بر رویکرد توانمندسازی در بافت تاریخی شهر یزد

	مستقیم		غیرمستقیم	
رتبه	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرگذاری
۱	حکمروایی خوب شهری	۴۵۰	حکمروایی خوب شهری	۴۴۱
۲	مشارکت در تصمیم‌گیری	۴۳۷	مشارکت در تصمیم‌گیری	۴۲۹
۳	سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی	۴۲۸	سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی	۴۲۱
۴	نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر	۴۱۹	نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر	۴۱۳
۵	مدیریت یکپارچه شهری	۴۱۰	مدیریت یکپارچه شهری	۴۰۲
۶	مهاجرت	۳۹۷	مهاجرت	۳۹۱
۷	امنیت تصرف	۳۷۵	امنیت تصرف	۳۶۵
۸	وجود نظام‌های مالی منعطف	۳۵۷	وجود نظام‌های مالی منعطف	۳۵۸
۹	ارتقا امکانات رفاهی	۳۵۷	ارتقا امکانات رفاهی	۳۵۵
۱۰	سرمایه اجتماعی	۳۲۶	سرمایه اجتماعی	۳۲۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۲

بر اساس جدول (۴)، تعداد ۱۰ متغیر شامل متغیرهای، حکمروایی خوب شهری، مشارکت در تصمیم‌گیری، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر، مدیریت یکپارچه شهری، مهاجرت، امنیت تصرف، وجود نظام‌های مالی منعطف، ارتقا امکانات رفاهی و سرمایه اجتماعی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کاهش فقر شهری با تاکید بر رویکرد توانمندسازی در بافت تاریخی شهر یزد به دست آمدند. متغیرهای مطرح‌شده در تأثیرگذاری غیرمستقیم با اندک جابجایی، در اثرگذاری غیرمستقیم نیز تکرار شده‌اند.

امروزه باوجود مشکلات فراوانی که در بافت‌های تاریخی و فرسوده وجود دارد و این مشکلات گاهاً منجر به مهاجرت ساکنین این بافت‌ها به سایر نقاط شده و به فقر موجود در این بافت‌ها دامن می‌زند، راه‌حل‌هایی وجود دارد که جامعه و ساکنین این بافت‌ها را می‌تواند با پایداری نسبی همراه سازد. یکی از این راه‌حل‌ها توانمندسازی افراد و ساکنین بافت‌های تاریخی است. عوامل بسیاری در توانمندسازی شهروندان نقش دارد که یکی از آن حکمروایی خوب شهری است. این رویکرد با تکیه‌بر سه رکن اصلی دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی به حضور فعّال و اثرگذار این ارکان در سایه مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، قانونمندی، عدالت، کارایی و اثربخشی، مسئولیت‌پذیری، اجماع گرایی و توسعه انسانی تأکید دارد. در این راستا، حکمروایی و فقر، اصطلاحاتی هستند که در دهه‌های اخیر از موارد پیشرو در زمینه توسعه بوده‌اند. سال ۲۰۰۰ رهبران کشورهای جهان طی قطعنامه‌ای، حکمروایی خوب را به‌عنوان راهبردی برای کاهش فقر و بهبود کیفیت زندگی موردپذیرش قراردادند تا رویکردی نوین برای مقابله با پدیده فقر ارائه کنند. همچنین امروزه توجه به رهیافت مشارکت در عملیاتی کردن توانمندسازی شهروندان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مشارکت با فراهم‌سازی بسترهای آموزشی و یادگیری لازم، نقش مهمی در انتقال اطلاعات و باروری قدرت تصمیم‌گیری در شهروندان دارد و می‌تواند در بهره‌برداری مطلوب از منابع و امکانات و لذا مقابله با محرومیت و فقر شهری مؤثر واقع شود.

رشد اقتصادی و توزیع درآمد از عوامل مهم و تأثیرگذار بر کاهش فقر در مناطق مختلف به‌ویژه بافت‌های فرسوده و تاریخی می‌باشند. در بین هزینه‌های دولت، هزینه‌های امور اجتماعی تأثیر بیشتری بر کاهش فقر داشته است. با جهت‌گیری سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی و دولتی به سمت ارتقا شاخص‌های اجتماعی در بافت‌های تاریخی و توسعه انسانی که به

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

توانمندسازی فقرا منجر شود، می‌توان به توزیع برابر درآمد و کاهش فقر یاری رساند و پس‌ازاین مراحل، توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و ارتقا امکانات رفاهی می‌تواند در مراحل بعدی لحاظ گردد.

در توضیح پیشران مدیریت یکپارچه و نگاه مدیریت شهری به بحث توانمندسازی و کاهش فقر شهری باید اذعان نمود که ساماندهی بافت‌های فرسوده و تاریخی و رفع معضلات آن‌ها همواره موردتوجه دولت و مدیریت شهری بوده است. در حال حاضر مناسب‌ترین رویکرد مدیریت شهری، ساماندهی و توانمندسازی اجتماع محلی با تأکید بر مشارکت همه شهروندان بوده که این امر درگرو برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل و تأمین و تخصیص منابع مناسب و به‌طورکلی اقدامات راهبردی و مدیریت یکپارچه شهری می‌باشد.

در ارتباط با پیشران وجود نظام‌های مالی منعطف و دسترسی به آن باید اذعان نمود، از مهم‌ترین اهداف دولت، از بین بردن فقر و فراهم آوردن شرایط مناسب زندگی برای همه افراد جامعه است. این امر در اصل ۴۳ قانون اساسی و ماده ۱۰۰ قانون جامع و همچنین سند چشم‌انداز توسعه کشور در بیست سال آینده به‌منظور تعیین خط فقر، تبیین برنامه‌های توانمندسازی متناسب و ساماندهی نظام خدمات حمایت‌های اجتماعی تأکید شده است به دنبال این هدف، ابزارها، انواع نظام‌های مالی و راهکارهای متفاوتی در مدت فعالیت دولت بکار گرفته‌شده که ازجمله آن‌ها می‌توان به توزیع سهام عدالت، کاهش نرخ سود بانک‌ها، در ترکیب بودجه کشور و تأمین مالی خرد... اشاره کرد هرچند تمام راهکارهای فوق باهدف ایجاد عدالت در بین همه افراد جامعه بوده است، اما به دلیل وجود مشکلات ساختاری در اقتصاد ایران، بسیاری از این نظام‌های مالی در راستای کاهش فقر بافت‌های فرسوده و تاریخی به‌صورت منعطف در دسترس تمامی گروه‌های اجتماعی قرار ندارد. لذا با توجه به اینکه ارائه انواع نظام‌های تأمین مالی به‌منظور فقرزدایی صورت می‌گیرد، لذا باید به‌صورت منعطف شرایطی متفاوت از شرایط تأمین مالی به شیوه‌های دیگر را فراهم نماید.

یکی دیگر از پیشران‌هایی که در راستای توانمندسازی و کاهش فقر شهری دارای اهمیت زیادی می‌باشد، عامل مهاجرت می‌باشد. توسعه فرسودگی، کمبود تأسیسات و تجهیزات و از بین رفتن مرغوبیت محدوده بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری ازیک‌طرف موجب تنزل رتبه اجتماعی محدوده‌های مزبور در نگاه شهروندان و از طرف دیگر باعث افزایش میزان مهاجرت افراد اصیل و بومی با توان اقتصادی مطلوب و جایگزین شدن آنان با افراد با توان اقتصادی پایین‌تر و اقشار مبتلا به آسیب‌های اجتماعی نظیر معتادان و مهاجران بیگانه شده است. ازاین‌رو به‌تدریج ارزش‌های فرهنگی و احساس تعلق به خانه، محله و شهر به فراموشی سپرده می‌شود؛ به‌نحوی‌که در برخی موارد حیات شهری نیز تهدید می‌شود و با رکود و فرسودگی بیش‌ازحد بافت‌های فرسوده، این فضاها به مکان‌هایی مناسب برای کج‌روی‌های رفتاری و ناهنجاری‌های اجتماعی مبدل می‌شوند. درباره مورد اخیر لازم به ذکر است که تنها انگیزه ساکنان جدید برای زندگی، داشتن یک سرپناه است و آن‌ها در این بخش از شهرها با توجه به نازل بودن قیمت مسکن به‌رغم تفاوت‌های فاحش فرهنگی، اسکان می‌یابند؛ بنابراین به دلیل احساس جدایی و بیگانگی نسبت به همسایگان و ساکنان، دچار آشفتگی و سردرگمی می‌شوند و به‌تبع آن بی‌ثباتی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در این محل‌ها پدید می‌آید. اگر مالکان توانمند مذکور به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه مقابله با فرسودگی در نظر گرفته شوند، مهاجرت آن‌ها از محدوده‌های بافت‌های فرسوده در میان تمام عوامل ذکرشده مهم‌ترین عامل توسعه فرسودگی و شکل‌گیری و گسترش پدیده فقر شهری خواهد بود. لذا در برنامه‌ریزی‌های مدیریت شهری و آینده‌نگری برای این بافت‌ها این عامل باید موردتوجه مضاعف قرار گیرد.

عامل امنیت تصرف یکی از پیشران‌های مؤثر بر توانمندسازی و کاهش فقر شهری در بافت‌های تاریخی با تأکید بر بافت تاریخی شهر یزد به‌دست‌آمده است. امنیت به تصرف برای همه ساکنان، مخصوصاً افرادی که با خطر تخلیه روبرو هستند ضروری و مفید است. از فواید امنیت بخشی می‌توان به پایداری اجتماعی، کاهش فقر، بهبود مدیریت زمین و کارا کردن بازار زمین، تشویق اجتماعات برای مشارکت و سرمایه‌گذاری در بهبود محیط سکونتی و... اشاره نمود. ازاین‌روست که در رویکردهای جدید مثل توانمندسازی اجتماعات محلی به تأمین امنیت تصرف توجه خاصی شده است و تأکید گردیده که نهادهای قانونی، اداری، اقتصادی، سیاسی و مالی باید امنیت تصرف و سکونت را در این سکونتگاه‌ها ارتقا بخشند. در سند ملی توانمندسازی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

سکونتگاه‌های غیررسمی و بافت‌های فرسوده ایران نیز بحث امنیت تصرف مغفول نمانده و تأمین چنـــین مهمی جزو محورهای اقدامات توانمندسازی مطرح‌شده است.

در راسـتای آخرین پیشران به‌دست‌آمده یعنی سرمایه اجتماعی باید اذعان کرد، ازجمله مؤلفه‌هایی که در بحث مؤثر و سهیم بودن فقرا در وضعیت فقر می‌تواند موردتوجه قرار گیرد، موضوع سرمایه اجتماعی نزد فقرا و در خانواده‌های فقیر است. سرمایه اجتماعی به‌عنوان جنبه‌ای از سـاخت اجتماعی، کنش‌های افرادی را که در درون سـاخت هسـتند تسـهیل می‌کند و مانند دیگر شـکل‌های سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معینی را که در نبود آن دست‌یافتنی نیست، امکان‌پذیر می‌سازد. به‌طوری‌که در شرایط نبود یا کمبود سـرمایه مادی و اقتصـادی، وجود سـرمایه اجتماعی می‌تواند عاملی در جهت جبران این کمبود و گسـترش سرمایه مادی باشـد. در بافت‌های تاریخی نیز که دچار فرسـودگی شـده‌اند، عدم توجه به بعد اجتماعی و سـرمایه‌های اجتماعی در فرایند سـاماندهی و بازآفرینی این بافت‌ها، نزول کیفیت زندگی و محیط شـهری را در پی داشـته که کاهش حس مطلوبیت، ناامنی، فقر و... را برای این محالت به دنبال داشـته اسـت. از تبعات دیگر این خلأ، عدم مشـارکت مردم و پیدایش رویکردی از بالا به پایین و بدون توجه به الگوهای رفتاری و نظامی غیر مردمی، ایسـتا و غیر منعطف را می‌توان نام برد. همچنین این مسئله با نگاهی از بالا به پایین و توجه صـرف به الگوهای دوبعدی و بدون توجه به اثرات روانی این طرح‌ها بر زندگی مردم و الگوهای رفتاری آن‌ها نظامی ناکارآمد در این فرآیند پدید آورده است، که نتیجه آن بروز مشکلات اجتماعی چون فقدان هویت، بدبینی مردم به مسئولین و عدم حس تعلق در بافت‌های فرسوده تاریخی بوده و طبعاً فرآیند بازآفرینی متأثر از این مشکلات است. اهمیت سرمایه اجتماعی در فرآیند بازآفرینی و توانمندسـازی بافت‌های تاریخی ازآن‌جهت محسـوس است که مداخله در بافت‌های فرسوده در بیشتر موارد در ظرف مکانی محله انجام می‌شـود؛ به نظر می‌رسـد سـرمایه اجتماعی با شـامل شـدن ارزش‌هایی چون اعتماد، همبسـتگی و یکپارچگی اجتماعی به‌عنوان ظرفیت‌های درونی در محلات، می‌تواند یک اقدام غیرمتمرکز و از پایین به بالا را نویدبخش باشد.

نتیجه‌گیری

به‌طورکلی هنگامی که حیات شـهری در محدوده‌ای از شـهر به هر علتی رو به رکود می‌رود، بافت شـهری آن محدوده درروند فرسـودگی قرار می‌گیرد. پدیده فرسـودگی در بافت‌های شـهری بر کالبد بافت و همچنین بر فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی آن اثرگذار است. وجود رقابت در فضای محدود شهری، جمعیت زیادی تحت عنوان فقرای شهری شکل داده است که از سطح پایین درآمد، آموزش و حقوق شـهروندی برخوردارند. این بافت‌ها به دلیل فقر سـاکنین و مالکین آن‌ها امکان نوسازی خود به خودی را نداشـته و سرمایه‌گذاران انگیزه‌ای جهت سرمایه‌گذاری در آن را ندارند. بر این اساس مسئله‌ی فقر شهری یکی از مشکلات اصلی در بافت‌های فرسـوده می‌باشـد که در ابعاد مختلفی چون عدم امنیت در مالکیت، فقر درآمدی سـاکنان، آسـیب‌پذیری معیشـت شـهروندان، عدم امنیت فردی، فقر سلامت فرد و محیط، فقر آموزشی، فقر حقوقی و محرومیت اجتماعی ظهور یافته است. این در حالی اسـت که بافت‌های فرسوده شهری جز غیرقابل‌انکاری از شهرهای امروز ما هستند و چاره‌جویی برای وضعیت آن‌ها یکی از حیاتی‌ترین مسئولیت‌های مدیران شهری می‌باشد. این بافت‌ها در ایران، زمانی با ســـاختار و کارکردی متناســـب با نیازهای سـاکنین خود از پویایی و اصالت خاصـی برخوردار بوده‌اند، لیکن با افزایش ناگهانی و تغییرات سریع به‌ویژه مهاجرت روستائیان و اقشـار کم‌درآمد به دنبال ارزان‌ترین نقطه شـهری برای سـکونت بوده‌اند، تبدیل‌شـده‌اند. درنتیجه به نظر می‌رسد وضعیت جدید اقتصـادی، اجتماعی و ذهنی سـاکنین جدید در کنار بی‌توجهی مدیریت شهری در ارائه تسهیلات، جهت احیای این بافت‌ها، سبب فرسـودگی بیشـتر آن‌ها گردیده اسـت. از آنجایی هم که در شرایط پیچیده و پرشتاب کنونی، برنامه‌ریزی و مدیریت سنتی معانی خود را ازدست‌داده‌اند، در دهه‌های اخیر، دانش جدیدی با عنوان آینده‌پژوهی پدید آمده است که به‌جای برنامه‌ریزی خطی و قطعی برای آیندهٔ واحد، با کاوش در امکانات وسـیع و ناشـناخته انسـان و فناوری، افق بازتری را به‌سـوی آینده‌های ممکن و مطلوب پیشروی انسان می‌گشاید. درنتیجه، برنامه‌ریزی در مفهوم دنباله‌روی از گذشته یا پیش‌بینی برای آینده جای خود را به برنامه‌ریزی در مفهوم آینده‌آفرینی داده است. لذا در این پژوهش با رویکرد نوین آینده‌پژوهی به شناسایی پیشران‌های مؤثر کاهش فقر شهری با تاکید بر رویکرد توانمندسـازی در بافت تاریخی شـهر یزد پرداخته‌شـده اسـت. بدین منظور ابتدا در با تکنیک پویش محیطی و

[Downloaded from jyfc.ir on 2026-11-18]

روش دلفی ۳۵ عامل اولیه در ۳ حوزه مختلف استخراج و با تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک مک میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل، پایداری و ناپایداری سیستم و درنهایت عوامل پیشران مؤثر بر توانمندسازی بافت‌های تاریخی در راستای کاهش فقر شهری با تأکید بر بافت تاریخی شهر یزد مشخص شد. نتایج پژوهش نشانگر این بود که عوامل بخش اجتماعی بالاترین تأثیر را بر آینده این سکونت‌گاه‌ها دارند. همچنین بر مبنای نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک‌مک، ۱۰ عامل به‌عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر بربر توانمندسازی بافت‌های تاریخی در راستای کاهش فقر شهری انتخاب شدند. این پیشران‌ها به ترتیب عبارت بودند از: حکمروایی خوب شهری، مشارکت در تصمیم‌گیری، سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، نگاه مدیریت شهری به توانمندسازی و کاهش فقر، مدیریت یکپارچه شهری، مهاجرت، امنیت تصرف، وجود نظام‌های مالی منعطف، ارتقا امکانات رفاهی و سرمایه اجتماعی.مقایسه نتایج این پژوهش با سایر پژوهش‌های مطرح‌شده در قسمت پیشینه نشان می‌دهد، پژوهش حاضر ازآنجایی‌که فرایند توانمندسازی را به‌عنوان مؤثرترین راهکار خروج از فقر شهری در بافت‌های تاریخی مدنظر قرار داده، از منظر هدف، با بسیاری از پژوهش‌های مطرح‌شده در قسمت پیشینه پژوهش هم‌راستاست. به‌عنوان‌مثال، حیدرمنش و همکاران (۱۴۰۱)، عیسی زاده و همکاران (۱۴۰۱)، هاشم‌پور و همکاران (۱۴۰۱)، زنگانه و همکاران (۱۳۹۸)، بسام (۲۰۲۱)، روی گا و نای (۲۰۲۱)، تانگ و همکاران (۲۰۲۲)، همگی به بررسی راهبرد توانمندسازی در کاهش فقر شهری پرداخته‌اند؛ اما ازنظر پیشران‌های به‌دست‌آمده در این پژوهش نیز، نتایج این تحقیق هم‌راستا با پژوهش حیدرمنش و همکاران (۱۴۰۱)، می‌باشد. چراکه در پژوهش حاضر پیشران ز بین عوامل اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی، عوام اجتماعی بالاترین تأثیر را در فرایند توانمندسازی بافت‌های تاریخی در راستای کاهش فقری داشته‌اند. در پژوهش ایشان نیز عوامل اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذارترین عوامل به‌دست‌آمده‌اند. همچنین برمبنای آخرین پیشران به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر یعنی سرمایه اجتماعی که در پژوهش هاشم‌پور و همکاران (۱۴۰۱)، نیز با تأکید بر دارایی‌های افراد، به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر شناسایی‌شده، می‌توان گفت نتایج دو پژوهش هم‌راستا با یکدیگر می‌باشند. در پژوهش میوبا (۲۰۱۹)، حاکمیت قانون و ارائه‌ی خدمات عمومی و نهادهای اقتصادی به‌عنوان عوامل مؤثر بر کاهش فقر معرفی‌شده‌اند. نتایج پژوهش حاضر نیز، با توجه به پیشران مدیریت یکپارچه شهری، نوع نگاه مدیریت شهری به بحث فقر و توانمندسازی و همچنین ارتقا امکانات رفاهی که توسط بخش مدیریت شهری انجام می‌گیرد، هم‌راستا پژوهش ایشان می‌باشد.

در پایان باید اذعان کرد بافت‌های ناکارآمد شهرها و برنامه‌ریزی برای ریشه‌کنی آن، جدا از پرداختن به واقعیت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی نیست و مستلزم برنامه‌ریزی دقیق، جامع واقع‌گرایانه است؛ بنابراین، دانش موجود برای مواجهه با مسائل پیچیده و موجود ساکنین فقیر بافت‌های ناکارآمد نیازمند اتخاذ تصمیم و رویکرد کارآمد است. ازاین‌رو، برنامه‌ریزی با رویکرد آینده‌پژوهی ضمن تشخیص بهترین فرصت‌ها و شناسایی واقعی‌ترین تهدیدها، آمادگی ما را در رویارویی با مسائل شهری به‌ویژه فقر شهری رسوخ کرده در این بافت‌ها افزایش می‌دهد تا از پیامدهای فاجعه‌بار افزایش فقر شهری در بافت‌های ناکارآمد و مسئله‌دار در امان باشیم؛ بنابراین با توجه به پیشران‌های کلیدی به‌دست‌آمده، لازم می‌باشد تمامی عوامل پیشران در سطوح مختلف بررسی‌شده و برنامه‌ریزی‌های لازم در راستای هرکدام از این نیروهای تأثیرگذار صورت پذیرد.

منابع

۱- اسکندریان، غلامرضا و فیروزآبادی، سید احمد. (۱۴۰۰). واکاوی نقش و اهمیت رویکرد توانمندسازی در مواجهه با اسکان غیررسمی از نگاه صاحب‌نظران و حرفه‌مندان. *فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای*، ۴(۱۱)، ۵۷-۸۶.

۲- امان پور، سعید و حسینی سیاه‌گلی، مهناز. (۱۳۹۹). مدل‌سازی تأثیرات فقر شهری بر ساختار فضایی-کالبدی بافت‌های فرسوده مطالعه موردی: شهر ایذه). *دو فصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری*، ۷(۲)، ۷۶-۵۹.

۳- بیات، زینب. (۱۳۹۱). توانمندسازی بافت‌های تاریخی با رویکرد بهبود خدمات شهری- نمونه موردی: شهر نراق، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۴- حیدرمنش، شیلان؛ صابری، حمید؛ اذانی، حمید و گندمکار، امیر. (۱۴۰۱). شناسایی پیشران‌های استراتژیک مؤثر بر فقر جهت توانمندسازی بافت‌های ناکارآمد نفت شهر آبادان با رویکرد آینده‌نگاری در افق ۱۴۲۰. *فصلنامه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای*، ۷(۲۲): ۲۱۱-۱۷۵.

۵- خیرالدین، رضا و صالحی‌مقدم، علیرضا. (۱۴۰۰). توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با گذر از رویکرد نیازمبنا به دارایی‌مبنا، موردکاوی محله فرحزاد تهران. *فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای*، ۶(۱۷): ۲۹-۵۸.

۶- رضازاده، راضیه، محمدی آیدغمیش، فاطمه و رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۱). توسعه اجتماع محلی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مشارکتی در رویکرد دارایی مبنا (مطالعه موردی: محله امامزاده حسن، منطقه ۱۷ تهران)، *برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی)*، ۱۶(۲): ۳۷-۵۵.

۷- رهبان، صلاح‌الدین. (۱۳۸۸). تحلیل اجتماعی- اقتصادی بافت‌های فرسوده جهت ساماندهی آن‌ها (نمونهٔ موردی: شهر سقز)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه پیام نور ساری.

۸- زنگانه، احمد؛ یوسفی بابادی، سعید و پریزادی، طاهر. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی راهبردی به‌منظور توانمندسازی محله‌های دارای فقر شهری (مطالعه موردی: شهرکرد). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴(۵۱): ۱۰۳۳-۱۰۴۴.

۹- سرایی، محمدحسین و علیان، مهدی. (۱۳۹۴). سنجش و ارزیابی میزان پایداری محله‌ای در بافت تاریخی شهر یزد، *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۱۹(۱): ۱۰۸-۷۹.

۱۰- عسکریان، رامین؛ خرم بخت، احمدعلی و عفیفی، محمدابراهیم. (۱۴۰۰). امکان‌سنجی تحقق‌پذیری نظام برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه‌ی بازآفرینی بافت‌های تاریخی (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز)، *مطالعات ساختار و کارکرد شهری*، ۸(۲۹): ۱۹۳-۲۱۱.

۱۱- عیسی زاده، اسماعیل؛ پریزادی، طاهر و عیسی زاده، وحید. (۱۴۰۱). توانمندسازی محلات دارای فقر شهری (مطالعه موردی: محله‌ی اسماعیل‌آباد، منطقه ۱۹ شهرداری تهران). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، ۲۶(۸۱): ۱۷۱-۱۵۱.

۱۲- محمدمرادی، آرش؛ یزدان فر، سید عباس و فیضی، محسن. (۱۳۹۶). بافت‌های تاریخی، سرمایه‌های پایدار و آینده‌ی متصور بر آن‌ها (نمونه موردمطالعه: بافت تاریخی اودلاجان)، *معماری و شهرسازی پایدار*، ۵(۲): ۵۹-۷۰.

۱۳- محمدی دوست، سلیمان؛ مرادی ریزی، مرضیه و خانی زاده، محمدعلی. (۱۳۹۷). ارزیابی نقش مدیریت شهری در توانمندسازی سکونتگاه‌های فقیرنشین شهری با تاکید بر خواسته‌های ساکنین (مطالعه موردی: محله زینبیه شهر اصفهان)، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۸(۲۹): ۱۴۷-۱۶۶.

۱۴- مسعود، محمد و معززی مهرطهران، امیرمحمد. (۱۳۹۱). رویکرد دارایی مبنا رهیافتی نوین در ساماندهی بافت‌های فرسوده و تاریخی (نمونه موردمطالعه: محله باغ آذری تهران)، *مرمت و معماری ایران (مرمت آثار و بافت‌های تاریخی فرهنگی)*، ۲(۳): ۶۳-۷۷.

۱۵- مشهدی زاده دهاقانی، ناصر و رستمی، فرامرز. (۱۳۹۵). ساماندهی و توانمندسازی محلات نابسامان با رویکرد ارزش‌گرایی، *نشریه هفت شهر*، ۵۴: ۷۱-۵۲.

۱۶- نارایان پارکر، دیپا. (۱۳۹۴). توانمندسازی و کاهش فقر (کتاب مرجع بانک جهانی)، ترجمه: فرزام پوراصغر سنگاچین و جواد رمضانی، تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

۱۷- هاشم‌پور، رحیم؛ سیفایی، مهسا و صالحی، نگین. (۱۴۰۱). توانمندسازی اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری با تکیه‌بر دارایی‌ها، *نشریه مهندسی و مدیریت ساخت*، ۷(۱): ۷۴-۶۰.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]